

Наташа П. Ракић¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ORCID 0009-0006-8983-0191

О ИДЕНТИТЕТУ МИГРАНТА НА ПРИМЕРУ РОМАНА *ПОРИЈЕКЛО* САШЕ СТАНИШИЋА²

У свом аутофиктивном књижевном тексту *Поријекло* (2019) Саша Станишић се бави питањем (не)могућности јасног дефинисања идентитета мигранта у немачком друштву. Ношен вихором рата деведесетих година прошлог века из родног Вишеграда ка Хајделбергу, тада успутној станици, а сада дому, искусио је шта значи бити странац. Кроз колаж личних искустава, сећања и фикције, Станишић тематизује амбивалентан однос између сопства и Другог, близине и даљине, прошлости и садашњости који се оцртава у процесу изградње и одржања идентитета појединца. Ослањајући се на студије миграције, а на примеру романа *Поријекло*, у раду ће се трагати за механизмима помоћу којих се обликује идентитет миграната у савременом друштву.

Кључне речи: Саша Станишић, *Поријекло*, идентитет, мигрант, избеглица, СР Немачка

„Гастарбајтера дефинишу четири ствари:
закон о странцима,
боравишна дозвола,
радна дозвола и
странац.”³
(Кијелино 1984: 13)

Саша Станишић, један од најпознатијих немачких аутора данашњице пореклом из Босне, изјавио је у интервјуу за *Heimatkunde* да се свуда осећа као странац. „Ја сам заправо трајно и свуда странац. Да то нисам, сигурно бих престао да пишем”⁴ (Станишић у Кара 2010), наводи он и потврђује да је његово писање активно усмерено ка преради осећања трајне неуко-рењености у савременом свету. Његово литерарно стваралаштво може

1 natasa.rakic@filum.kg.ac.rs, natasarakickg@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198).

3 *Veränderung*; „Ein Gastarbeiter besteht aus vier Teilen / dem Ausländergesetz / der Aufenthaltserlaubnis / der Arbeitserlaubnis und einem Ausländer.” (Chiellino 1984: 13)

4 „Ich bin eigentlich permanent und überall fremd. Wäre ich das nicht, würde ich sofort aufhören zu schreiben.” (Kara 2010)

се посматрати као потрага за изгубљеним делом идентитета, али и као покушај да се дефинишу сви предуслови и чиниоци његовог развоја.

Као један од представника миграционе књижевности у Немачкој⁵, чија су дела овенчана бројним наградама, Станишић постаје глас свих оних који се налазе у тзв. међупростору. Он бива представник оних који су прогнани из свог првобитног дома и које је случај водио ка новој земљи чији су језик, културу и обичаје морали да прихвате, премда их осећај страности никада није напустио без обзира на постигнут степен асимилације. Чињеница да се мигранти⁶, без обзира на то колико дуго живе у новој домовини, увек посматрају кроз призму странца, покреће код Станишића питања о томе у којој мери појмови попут домовине и места рођења дефинишу идентитет човека.

Станишић у овом „наднационалном, идеално југословенском и европском историјском роману који ослобађа окова порекла”⁷ (Вајдеман 2019) посебну пажњу поклања питањима (не)могућности интеграције миграната у немачко друштво, потешкоћама које на том путу (не) морају да буду савладане и поставља питање да ли је уопште могуће не осећати се странцем у данашњем друштву. Ослањајући се на радове теоретичара студија миграције, у раду ће се кроз анализу одабраног романа трагати за механизмима помоћу којих се успоставља и одржава идентитет мигранта у савременом друштву.

КОНСТРУКТ СТРАНЦА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Едвард Саид је у својим студијама наглашавао дистинктивну разлику између термилолошких одредница – мигрант, егзилант и избеглица – заснивајући је на намери могућностима и околностима онога ко се одлучио на живот на новом месту (в. Саид 1978; 2000). О таласу миграната који су у 21. веку закуцали на врата Европе, писао је Зигмунт Бауман (в. 2018) тврдећи да међу мигрантима, егзилантима и избеглицама постоје само разлике у терминологији, односно, да су они у очима становника западне Европе сви исти и да су схваћени као вид претње по домаће становништво. Георг Зимел (2017: 15) надовезује се на ову мисао и додаје да је странац онај „који данас долази и сутра остаје. [...] Његово

5 За означавање књижевности настале из пера аутора са мигрантским пореклом се, поред појма миграциона књижевност, користе појмови попут књижевност миграната, интеркултурна књижевност, нова светска књижевност и др. Више о теми в. Пајић, Зафировић Грковић 2020.

6 Појам мигрант је кровни појам за све људе који су под присилом или добровољно, привремено или трајно, легално или илегално напустили свој дом. Значења појмова који се најчешће срећу, попут мигрант, избеглица, егзилант, се у одређеном степену преклапају. Разлика се прави на основу представе о домовини, туђини, месту боравка и др. Више о теми в. <<https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/kurzdossiers/258195/exil-diaspora-transmigration?p=all> и Who is a Migrant? | International Organization for Migration (iom.int)>.

7 „[...] dieses übernationale, idealjugoslawische, europäische Geschichtenbuch [...]” (Weidemann 2019).

место унутар овога окружења је, међутим, суштински одређено тиме да он њему не припада од почетка и да он у то окружење уноси својства која не потичу из њега нити из њега могу потицати.”

Бројне студије настале у оквиру изучавања феномена миграције сагласне су у томе, како је Антонијевић у студији *Странац овде, странак тамо* (2013) навела, да је искуство миграције дубоко реметилачко искуство које помера границе познатог света (Антонијевић 2013: 198), док Нишида (1999: 754) указује на то да мигранти сваке врсте пролазе процес трансформације своје дотадашње културне шеме. Пајић наводи у чланку „Идентитет – простор – граница – страно: идентитет мигранта” да се под појмом мигрант означава хетерогена група људи, те је и став према њима комплексан, често контрадикторан јер, како се указује, постоје групе које се посматрају као опасност за националну сигурност, али и оне жељене групе које би својим знањем и радом допринеле развоју једног друштва (Пајић 2014: 301). Како Антонијевић и Ковачевић (2018: 41) наводе, ова специфична група преживљава извесну идентитетску недоумицу обележену тиме да се „идентитетско осећање гради у корелацији сопствене интимности, културне интимности и разних идентитетских инпута” којима су они изложени. Из тога се изводи мисао да је идентитет мигранта у сталном преговору који зависи како од спољашњих друштвених фактора, тако и од спремности мигранта да се прилагоди новој средини на коју ће да се угледа. То надаље води ка закључку да је културна идентификација увек поредбене природе (Жикић у Антонијевић 2013) и да је колективни идентитет катализатор идентификације индивидуе. Оно што је страно, како наводи Клу (2009: 60), испоставља се као сложен, мултидимензионални, фрагментарни феномен, што нас доводи до закључка да страно није стање, већ процес, који захтева константно редефинисање како других, тако и себе. Јегер и Либш (2004: 294) наводе да је идентитет „процес размене која превазилази границе и несвршеног преговарања”⁸, док Амин Малуф сматра да се идентитет сваке особе састоји од мноштва елемената и да није ограничен само на оне уписане у регистар (Малуф 2000: 16). Жак Дерида (1996: 53) тврди да „идентитет никада није дат, проживљен или досегнут. Оно што траје јесте бесконачан, недефинисано фантазмагоричан процес идентификације” који омогућава превазилажење друштвених стања. Из горе наведеног се закључује да је културни, етнички и друштвени идентитет мигранта у непрекидном процесу преговора са решењима која му нуди систем коме приступа, што умногоме зависи и од времена проведеног у земљи имиграције.

Бројне студије показују да се мигранти прве генерације најтеже интегришу у ново окружење и да је код њих још увек јак жиг социјализације у матичној земљи – вредности и навике стечене у земљи порекла. Друга генерација, генерација деце миграната, којој припада Саша Станишић

8 „Identitäten als Produkte eines grenzüberschreitenden Austauschs und als Prozesse eines unabschließbaren Aushandels auf.” (Jaeger und Liebsch 2004: 294)

лакше се интегрише у ново друштво јер другу социјализацију проживљава у земљи имиграције. Како наводи Антонијевић (2013), они су делимично социјализовани јер су, за разлику од својих родитеља, имали интензивнију интеракцију са новом земљом и њеним суграђанима. Оно што им је заједничко јесте такозвана двострана позиција другости која се огледа у томе да су они странци у обе културе и да је њихов живот обележен својеврсном несигурношћу.

Говорећи о таласима југословенских економских миграната ка СР Немачкој, увиђа се да је, како Павлица наводи (2006: 87)⁹, СР Немачка предузела све законске мере како би указала на то да Немачка није земља трајних усељеника. Они који су се, попут Саше Станишића и његових родитеља, сплетом случајних околности обрели у Немачкој, били су у обавези да се редовно јављају уреду за странце ради продужења визе што је егзистенцију чинило неизвесном и што је појачавало осећај неприпадања тој заједници. Станишић активно критикује немачки систем који се, како наводи (2010), нефер опходи према странцима. У есеју под називом „Три мита о имигрантској књижевности” Станишић додаје да се историја увек понавља и да би било занимљиво посматрати паралеле између историјских догађаја (2010) алудирајући на то да је миграција становништва феномен из давнина и да од њега не би требало правити спектакл, нити изузетак. Он примећује да „ратови, социјалне катастрофе и еколошки проблеми воде ка стању трајне дијаспоре и трајних миграција за које се не би могло изнаћи никакво политичко решење” (исто) чиме указује на то да је неопходно миграције и људе ношене тим таласима посматрати не као нешто друго, већ као равноправне чланове једног друштвеног система. У данашње време се мора имати у виду, како Маси и други пишу (1993: 432), да феномен „интернационалних миграција постаје базична структурална одлика свих индустријски развијених земаља”¹⁰ и да махом негативна слика коју Запад има о мигрантима мора бити промењена јер ове групе чине све већи део западњачких друштава. Брижљиво планиране и неговане политике непријатељстава према странцима стварају супротне полове и буде осећања попут страха, мржње и непријатељства. Против тога се морамо борити, сматра Станишић (2010), а средства би била разум, способност емпатије и промишљања јер је цео свет постао мултикултурно друштво. Стога се наш задатак састоји у томе да изнађемо механизме који би нам омогућили да странца не видимо као непријатеља већ као индивидуу која се од нас разликује само по својим особеностима.

9 У раду под називом *Избеглице и азиланци из Југославије у СР Немачкој* Бранка Павлица издвајају се следеће категорије југословенских миграната у СР Немачку: 1) југословенски радници на привременом раду и боравку у СР Немачкој – мигранти „као легално прихваћена популација мигрантског порекла”; 2) скривени или илегални мигранти; 3) тражиоци азила („који прелазе границу молећи за статус по основу политичке дискриминације”); 4) избеглице у складу са одредбама Конвенције УН о избеглицама из 1951. године (Павлица 2006: 87).

10 „The emergence of international migration as a basic structural feature of nearly all industrialized countries [...]” (Massey et al. 1993: 432)

„А У ГЛАВИ ПИТАЊЕ: ШТА СИ?“¹¹

Саша Станишић је у бројним интервјуима упитан о томе шта мисли о животу у Немачкој и шта за њега значе дом и завичај. Премда је из његових одговора јасно да он себе дефинише као космополиту који ужива у разноликости култура на сваком месту на планети, 2019. године је написао роман *Поријекло* кога су читаоци и критичари оценили као успешно писање о изградњи идентитета избеглице. На његовој интернет страници је написано да су у роману *Поријекло* превазиђене границе, несигурности и стид аутора. Уместо тога су откривени понос, самосвест и срећа¹², што читаоцима открива да је аутор активан у процесу (из)градње и промишљања свог идентитета и да га прихвата у свим његовим етапама.

Како се из романа дознаје, случај га је водио кроз живот. Случај је била љубав између његових родитеља који потичу из различитих средина; случај је био рат, као и могућност да побегне, да доспе до Немачке и да остане тамо. Случајност је била та да је референт у служби за странце у њему видео особу, а не број на папиру. Случај га је водио до АРАЛ-ове бензинске пумпе, у Емертсгрунд, у школу за странце и коначно на универзитет у Хајделбергу. Посредством случаја нашао се у новој средини у којој је након мноштва одиграних улога успео да пронађе своје место.

„Поријекло је случајност“, наводи Станишић у роману (2021: 162). „Рођење је случајност“, додаје он у интервјуу за *Al Jazeera* (Мустајбеговић 2014). Због тога сматра да не познаје критеријуме на основу којих се изграђује идентитет и зато се кроз своје текстове бави људима и местима и покушава да одгонетне шта за људе значи место рођења и шта за њих значи када тамо више не желиш или не смеш да будеш. Занима га и то „што нам је, захваљујући коријенима или одгоју и одрастању дано или допуштено? И такођер: што нам због коријена остаје ускраћено?“ (Станишић 2021: 57) Кроз колаж фикције, сећања и приповедања Станишић покушава да превазиђе сопствене границе.

Чини се да прича о његовом пореклу и састављање личног инвентара сличи попуњавању наизглед једноставног формулара у бироу за странце чиме отпочиње роман *Поријекло*. Једноставан захтев – опишите себе у неколико реченица – усмерава поглед ка прошлим и садашњим догађајима и указује на сложеност њиховог односа. Састављање личног пописа буди питање: „Ко си ти?“, а одговор на то се опире табелама, оквирима, скраћивању и генерализацији. Станишић зна да је потребно време да се сетимо свих оних великих и малих ствари које су обликовале наш живот, као и за то да се запитамо шта то значи ако не можемо или не желимо да се сетимо нечега.

Ко је Саша Станишић? Кроз роман читаоци дознају да је он, све док је постојала земља у којој је рођен, себе сматрао Југословеном. „Као и моји родитељи, који су потјецали из српске (отац), односно босанске

11 Станишић 2021: 11.

12 <<http://kuenstlicht.de>>.

муслиманске обитељи (мајка). Био сам дијете мултиетничке државе” (12), наводи он и додаје да је све до бега живео у мултиетничком Вишеграду. „Сада живим у Хамбургу. Имам њемачки пасош. Моје је родно мјесто иза туђих планина” (31), додаје Станишић без назнака о томе које планине сматра за туђе. Да ли су то планине у којима лежи Оскоруша, родно место његовог деда Пере које посећује након више од 20 година избеглиштва или планине преко којих је морао да пређе остављајући за собом родно место и породицу обухваћене вихором рата? Можда су то планине скривене у његовој свести којима је потиснуо прошлост? А можда и географске ознаке уопште нису ни важне јер „стрес идентитета не хаје за ступањ географске ширине” (57). Свет је ионако пун фрагмената Југославије, додаје он, који се никада више не могу саставити у целину као што се ни деца оних који су отишли, који су рођени у новој домовини чији језик говоре као матерњи, попут његовог сина, никада неће вратити у домовину својих очева, али неће бити ни једнаки чланови својих друштава. Због тога се Станишић пита да ли је идентитет одређен границом и да ли бисмо данас уопште могли да појмимо свет у чврстим категоријама. Уколико не можемо, што је он на сопственом примеру показао, да ли се уопште може говорити о странцима?

Станишић према пореклу припада Босни, али према увиду из пасоша Немачкој. У интервјуу за (*sic!*) Станишић говори:

Рођен у земљи која само емоционално постоји, али је политички и географски више нема, с босанскохерцеговачким пасошем и дресом Џека Волфсбурга кад играм с рајом фудбал, са социјалним структурама живота у Њемачкој у којој сам провео више времена него у Босни, али с баком у Вишеграду и тетком у Завидовићима, нити сам за Србе како треба Србин, нити сам за Бошњаке у ствари Бошњак, а обадвоје јесам јер хоћу то бити и јер волим богатства и везе и преламања свих наших култура, а онда – да још ствари замутим – не пишем на нашем и не волим грах. (Станишић у Жуковска и Соколовић 2010)

Уочава се да он према Немачкој гаји амбивалентан однос који је карактеристичан за сваког дошљака. Она и јесте и није дом за њега, како додаје у роману *Поријекло* (Станишић 2021: 31). Његова прошлост је везана за Вишеград, будућност због сина за Немачку, а садашњост је обојена борбом између ових полова. Порекло, комплексан појам за дефинисање, Станишић сматра конструктом „како год окренеш. Неки костим који ти навуку и носиш га вјечно. Као такав, проклетство! Или уз мало среће, капитал који није одраз никаква талента, али даје ти предност и привилегије.” (28) За њега који долази из земље која на географској карти, као ни у стварности, више не постоји, али за коју се зна да је била на Балкану, било је веома стресно у новој средини. Стални страх и несигурност при одласку у уред за странце, језички проблеми, живот у импровизованим домовима за избеглице, срам због порекла и тога што се осећао другачијим, обликовали су његово одрастање.

Према речима Марије Тодорове (1997), западним земљама кружи баук о Балкану, па су Саша Станишић и његови родитељи, а све због

балканских корена и слабог познавања језика, били изложени широком спектру дискриминације. Млади Саша није знао шта би желео да постане, али је рано спознао шта не жели – да буде дефинисан ни као Југословен ни као избеглица. Антонијевић (2013: 23) наводи да деца миграната деле судбину својих родитеља у смислу социо-економског положаја и додаје да су код њих промене видљиве у културном идентитету прожетом „сталним напорима да се помире или превазиђу различити културни обрасци”. Како Станишић (2021: 56) наводи у роману, чинило му се деструктивним и заосталим да се говори о пореклу у времену када корени породице и место рођења опет служе као разликовна обележја и када национални интереси израћају из каљуге малограђанштине. То је један од разлога зашто он никада није позвао своје пријатеље из школе у свој дом, зашто родитељи његовог пријатеља Рахима никада нису упознали његове и зашто је, зависно од ситуације, играо различите улоге. Немири које је осећао у вези са својом идентификацијом у новом окружењу показују читаоцу другу страну, односно, читалац открива како се из перспективе странца доживљавају такозвани домаћини. Показало се да и избеглице/Други такозвану земљу домаћина доживљавају као нешто страно и опасно што указује на то да се у овом дијалектичном процесу обе стране крећу у кругу страха и неспоразума.

Нови свет и живот у страној земљи који је морао да дели са другим, њему непознатим, избеглицама, био је веома тежак. Станишић се присећа да су у првом стану у Немачкој са осталим избеглицама делили „купаоницу и телевизор и сваку кваку. С туђим људима дијелили смо туђи живот у туђини” (111). Открио је да је место сусрета њега и његових пријатеља чију је судбину делио била бензинска пумпа АРАЛ. Једно неместо, како би Марк Оже (1994) дефинисао, место без историје, идентитета и повезаности које представља окупљалиште за оне у транзиту. Станишић је објаснио да је „друштвена установа која се највише заузима за нашу интеграцију била оронула АРАЛ-ова бензинска. Она нам је била центар за младе [...]” (112) Овим речима он пркоси дефиницији неместа јер су она била важна за њега и оне њему сличнима. Сматрали су да их домаћини оцењују као „статистику садашњости на маргини једног достојанственог града. Били смо стопа криминала, незапослености младих, удио странаца.” (113) Али он, као и многи други, није имао друго место где би могао да упозна пријатеље у новом свету. Кварт у коме је прво живео са родитељима насељавали су људи различитог порекла, али су у исто време били прилично удаљени од делова града које су насељавали Немци што је представљало још једно постављање граница које (ни)је требало прећи.

Свака миграција, принудна или добровољна, према Кинговој дефиницији (2002: 91–94), може бити илегална/легална и привремена/трајна што указује на то да се друштвени и социјални статус миграната мења у току времена зависно од друштвено-економске ситуације. Како је Саша Станишић у интервјуу за *Kultunews* навео, он и његови родитељи су

скоро две године живели у коферима јер смо се увек надали да ћемо можда већ следеће седмице да се вратимо. Никада нисмо куповали нов намештај, већ увек гломазни отпад. Нисмо хтели ништа да набављамо јер смо чврсто веровали да нећемо трајно остати у Немачкој. Била је то илузија да рат не може, не сме и не треба дуго да траје. Трајало је годинама, седели смо овде и чешнули. [...] На почетку је био тај осећај да овде не припадамо. Тек кад смо добили слике из Сарајева, када су поменути први логори [...] постало ми је јасно да живот овде није кратки предах у Немачкој. Тек смо тада почели полако да се прилагођавамо. [...]. Тек сам тада почео заиста да размишљам о томе шта ћу по завршетку школе. (Шрадер у Пајић 2017: 93)

Млади Саша је убрзо схватио да му југословенски пријатељи нису потребни уколико жели да напредује и интегрише се у нови систем. Открио је да систем захтева од придошлица да играју по њиховим правилима. То су била правила која су могла довести до напретка, али и до својеврсних ограничења и маргинализације. Станишић је у интервјуу за *Augsburger Allgemeine* говорио о проблемима са којима се, као и остале избеглице, свакодневно суочавао. Указао је на постојање тзв. очекивања од миграната у смислу да се помоћу тог притиска управљало тим људима. Притисак, односно, постављени захтеви су одређивали како би нешто требало да се уради, односно како не би требало да се понашају уколико би желели да се интегришу у нов систем „као да интеграција није потпуно индивидуалан процес”¹³ (Грое 2020). Отежавајућу околност у процесу интеграције избеглица, која се не мења, представља унапред формирана слика о њима. Станишић наводи да је имао срећу, велику подршку и охрабрење родитеља и наставника из немачких школа, што му је у великој мери олакшало процес интергације. Али у његовој души је непрестано тињала борба између тога да ли да остане Југословен, Бошњак, или да покуша да буде као Немац. Да ли би требало да се стиди или да се поноси док му отац на кошаркашкој утакмици узвикује охрабрујуће речи на српскохрватском? Зар (не) би требало да се стиди због свог порекла, због јагњећег печења на породичној забави, због поцепаних панталона? Или би требало да покуша да савлада немачки језик, да се интегрише и да се истовремено поноси својим пореклом?

Станишић је одлучио да пронађе свој пут до успеха. Одлучио је да се прилагоди „кроз побуну” и то не тако да се прилагоди „очекивању какав требаш бити као мигрант у Немачкој, али такођер ни свјесно против тога. Опирао сам се фетишу поријекла и фантазму националног идентитета. Био сам за припадање. Свуда гдје су ме хтјели и гдје сам ја хтио бити. Пронаћи и најмањи заједнички називник: довољно.” (Станишић 2021: 196) Закључује се да је он пронашао свој међупростор у коме је могао да се развија. Научио је језик и почео да је да пише на страном језику, при чему одлуку да пише на новом језику не би требало схватити као свесно удаљавање од преживљене трауме, већ као процес прихватања новог себе и напретка у новом окружењу.

13 „Was sie bitteschön sein sollen und was nicht, wie sie sich zu integrieren haben und wie nicht – als sei das nicht eine ganz individuelle Entwicklung.” (Grohe 2020)

Он прихвата судбину странца чији је идентитет између култура. Писање за Сашу Станишића постаје начин да се извини и искупи. Али то морање које он осећа у себи изнова дира у једну врсту унутрашње ране која га обележава и истовремено богати новим могућностима. Како у интервјуу за (*sic!*) наводи:

Све ја то јесам и нисам и могу и хоћу и нећу и волим и не волим бити – и нека бира ко шта хоће, идентитет би увијек и требао бити то – слободан за бирање, а име и мјесто рођења су за мене само блиједе дијагонале које туђе предрасуде укрштају. (Станишић у Соколовић/Зуковска 2010)

Схватајући све предности и недостатке свог положаја, он наставља даље. Ужива у Ајхендорфовим песмама и учи сина да се „кошпица каже Kern, а да је Kirsche трешња” (Станишић 2021: 25) свестан тога да је потребно очувати сећање на корене и прошлост, али и управити поглед ка будућности која је, за њега, у Немачкој.

ЗАКЉУЧАК

Као неко ко је морао да напусти свој родни крај, да се отисне у непознат свет и ко је изабрао да у њему успе, Саша Станишић постаје глас свих оних измештених у садашњем тренутку које муче питања о природи и варијабилности идентитета. Саша Станишић сматра да постојање негативних осећања према Другима/странцима ствара свет без воље и без будућности. На основу анализе романа *Поријекло* закључује се да се он отрже идеји да порекло недвосмислено имплицира одређене особине. Увиђа се да је он дубоко уверен у то да је идентитет увек у процесу изградње, да га свакодневна искуства обогаћују и дају му нов потенцијал. У роману је Станишић покушао да пронађе изгубљене и да састави напукле комадиће свог живота, али не са циљем да прошлост буде оживљена или да се у први план романа постави судбина избеглице, већ са циљем да се прикаже развојни пут његовог идентитета и јачање унутрашњих снага са нагласком на његовој филозофији по којој изградња идентитета никада није завршен процес јер је свако од нас играчка времена, услова, прилика и могућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Antoniјевић 2013: D. Antoniјевић, *Stranac ovde, stranac tamo*, Beograd: Etnološka biblioteka, knjiga 75.
- Antoniјевић i Kovačević 2018: D. Antoniјевић, I. Kovačević, Dva pripovedanja identiteta, *Etnoantropološki problemi*, 13: 41 – 63.
- Bauman 2018: Z. Bauman, *Stranci pred našim vratima*, Novi Sad, Mediterran Publishing.
- Derida 1996: J. Derrida, *Le monolinguisme de l'autre*, Paris: Galilée.

- Groe 2020: I. Grohe, Saša Stanišić: „Teil des Problems ist der Erwartungsdruck, *Augsburger Allgemeine*, <<https://www.augsburger-allgemeine.de/kultur/Interview-Sasa-Stanisic-Teil-des-Problems-ist-der-Erwartungsdruck-id58395041.html>>, 18. 4. 2024.
- Jegeri Libš 2004: F. Jaeger & B. Liebsch, *Handbuch der Kulturwissenschaften: Grundlagen und Schlüsselbegriffe*, Stuttgart: Weimar: J. B. Metzler.
- Kara 2010: S. Kara, Ich schreibe auf Deutsch – das ist so selbstverständlich, daß es fast banal wirkt, *Heimatkunde*, Heinrich Böll Stiftung, <<https://heimatkunde.boell.de/de/2010/02/18/ich-schreibe-auf-deutsch-das-ist-so-selbstverstaendlich-dass-es-fast-banal-wirkt>>, 18. 4. 2023.
- Kijelino 1984: G. Chiellino, *Mein fremder Alltag*, Kiel: Malik.
- King 2002: R. King, Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography*, 8: 89 – 106.
- Klu 2009: E. Klüh, *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migrantenliteratur: Kulturelle Metamorphosen bei Ilija Trojanow und Rumjana Zacharieva*, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Maluf 2000: A. Maalouf, *Mörderische Identitäten*, Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Masi i dr. 1993: D. S. Massey al., Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review*, 19 (3): 431–466, <https://isfcolombia.uniandes.edu.co/images/2019-intersemestral/14_de_junio/Theories_of_International_Migration.pdf>, 18. 4. 2023.
- Mustajbegović 2014: S. Mustajbegović, Saša Stanišić: Pisac koji uspijeva nemoću, *Al Jazeera*, <<https://balkans.aljazeera.net/news/culture/2014/7/25/sasa-stanisic-pisac-koji-uspijeva-nemoguce>>.
- Nišida 1999: H. Nishida, A Cognitive Approach to Intercultural Communication Based on Schema Theory, *International Journal of Intercultural Relations*, 23 (5): 753–777.
- Ože 1994: Marc Augé, *Orte und Nicht-Orte. Vorüberlegungen zu einer Ethnologie der Einsamkeit*, Frankfurt/M.: Fischer.
- Pajić 2014: I. Pajić, Identitet – prostor – granica – strano: identitet migranta, *Filolog – časopis za jezik, književnost i kulturu*, IX, 299–312.
- Pajić 2017: I. Pajić, *Transkulturalität in Saša Stanišićs Roman Wie der Soldat das Grammophon repariert*, <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9128/PajicIvana.pdf?sequence=5&isAllowed=y>>, 15. 4. 2023.
- Pavlica 2006: B. Pavlica, Izbeglice i azilanti iz Jugoslavije u SR Nemačkoj, *Strani pravni život*, br. 3, 85–102.
- Said 1978: E. Said, *Orientalism*, New York: Pantheon Books.
- Said 2000: E. Said, *Reflections on Exile and Other Essays*, Cambridge: Harvard University Press.
- Stanišić 2010: S. Stanišić, Tri mita o imigrantskoj književnosti, (sic!), <<https://sic.ba/stav/sasa-stanisic-tri-mita-o-imigrantskoj-knjizevnosti/>>, 14. 4. 2023.
- Stanišić 2021: S. Stanišić, *Porijeklo*, Beograd: Booka.
- Todorova 1997: M. Todorova, *Imagining the Balkans*, New York: Oxford University Press.

- Vajdeman 2019: V. Weidemann, *Herkunft* von Sasa Stanisic. Ein Superbuch!, *Spiegel*, <<https://www.spiegel.de/kultur/literatur/herkunft-von-sasa-stanisic-ein-superbuch-a-1258440.html>>, 14. 4. 2023.
- Žukovska i Sokolović 2010: K. Zukowska i Mirnes Sokolović, Saša Stanišić: Svojetanja su mi postala draga, (*sic!*), <<https://sic.ba/intervju/sasa-stanisic-svojetanja-su-mi-postala-draga/>>, 18. 5. 2023.
- Zimel 2017: G. Zimel, Stranac, u: D. Petrović, D. Marinković, *Stranac u humanističkom nasleđu*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 15–21.

Nataša P. Rakić

ABOUT THE IDENTITY OF A MIGRANT ON THE EXAMPLE OF THE NOVEL *WHERE DO YOU COME FROM* BY SAŠA STANIŠIĆ

Summary

Based on the works of prominent theorists of migration research and using the example of Saša Stanišić's novel *Where Do You Come From*, this paper sought mechanisms through which the identity of refugees in the age of mass migration from the end of the 20th century and in the early 21st century is to be constructed. It is concluded that Stanišić does not understand the insistence on nation and race. He distances himself from the notion that origin clearly implies certain qualities and resists living within borders because he believes that identity is always evolving and that everyday experiences enrich it.

Keywords: Saša Stanišić, *Where do you come from*, origin, identity, refugees, migrant, Germany

Примљен: 11. јун 2023. године
Прихваћен: 6. новембар 2024. године